

PROJEKT ZAŠTITE I ADAPTACIJE ČUVAONICE ZBIRKE STARIH I RIJETKIH KNJIGA MUZEJA GRADA SPLITA U DOBA KORONE

MARIJA MARKOVIĆ □ Muzej grada Splita, Split

MARIJA PLAZIBAT □ Muzej grada Splita, Split

sl.1. Izgled čuvaonice Zbirke starih i rijetkih knjiga i Arhivske zbirke prije preuređenja. Fotografirala Marija Plazibat (srpanj 2020.).

sl.2. Izgled čuvaonice Zbirke starih i rijetkih knjiga i Arhivske zbirke prije preuređenja. Fotografirala Marija Plazibat (srpanj 2020.).

sl.3. Provođenje preventivne zaštite knjiga iz Zbirke starih i rijetkih knjiga. Fotografirala Marija Marković (lipanj 2020.).

UVOD. Osnovni je cilj ovog članka upoznavanje stručne javnosti s problematikom i izazovima muzejske struke. Rad na aktivnoj zaštiti Zbirke starih i rijetkih knjiga (ZSRK) koji je trebao obuhvatiti uobičajene postupke iz područja preventivnog konzerviranja doveo nas je do suočavanja sa situacijom kontaminacije građe. Zbog novog otkrića zaštita građe postala je sveobuhvatan projekt koji je zahtijevao potpunu adaptaciju muzejske čuvaonice Zbirke starih i rijetkih knjiga i Arhivske zbirke (AZ), kao i postupak njihove plinske dezinfekcije.

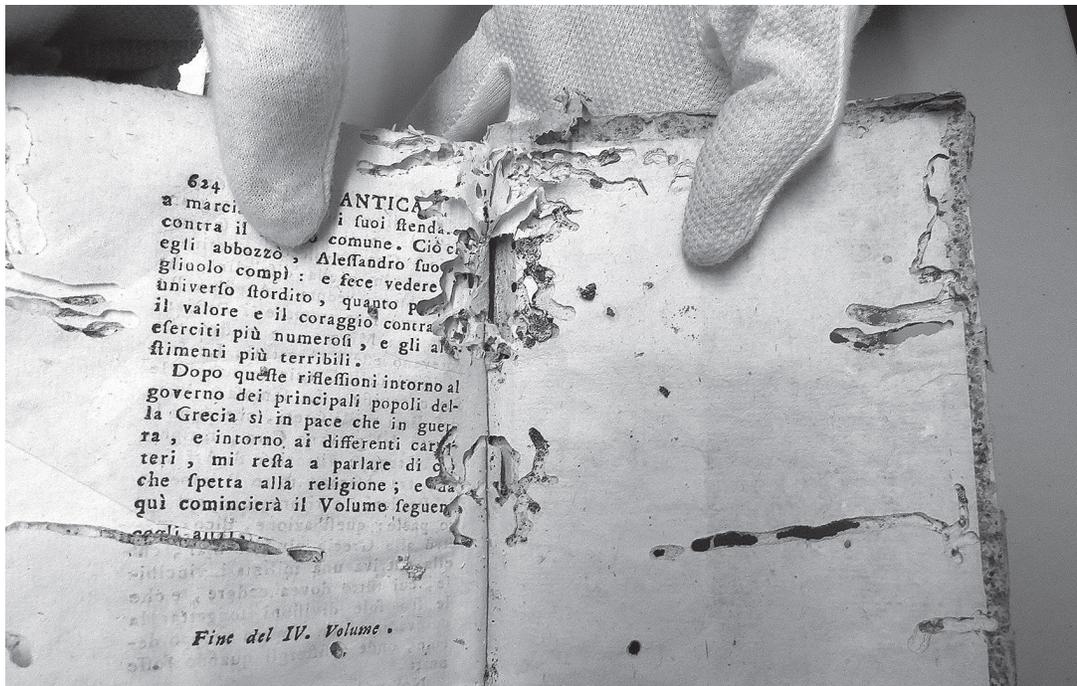
Opseg pripremnih i provedenih aktivnosti bio je vrlo kompleksan i složen. U tom su se razdoblju muzeji i muzejski djelatnici u Hrvatskoj i u ostatku svijeta suočavali s posljedicama pandemije Covida-19 i svim uvedenim restrikcijama, što je bio dodatni izazov.

Navedeni su radovi trajali šest mjeseci, od početka lipnja do kraja studenog 2020.

0 Zbirci starih i rijetkih knjiga

Muzej grada Splita posjeduje više od 2000 vrijednih knjiga okupljenih u Zbirku starih i rijetkih knjiga. Fundusu Zbirke pripadaju tiskane knjige koje se vremenski pripisuju razdoblju od 16. do početka 20. stoljeća, a tematski ili vlasnički imaju veze sa Splitom i njegovim užim područjem. Knjige su uglavnom objavljivane u Italiji (Firenca, Milano, Venecija), manjim dijelom u ostatku Europe (Pariz, Beč, London) i Hrvatske (Split, Zadar, Dubrovnik). Prevladavaju djela na talijanskome i latinskome, dok je manji dio tiskan na njemačkome, francuskome, hrvatskome i engleskom jeziku. Povijesni put Muzeja grada Splita povezan je s Gradskom bibliotekom u čijem je sastavu Muzej do kraja Drugoga svjetskog rata funkcionirao kao poseban odjel. Nakon razdvajanja od Gradske biblioteke Muzeju je, uz predmete muzealnog predznaka, dodijeljen znatan broj knjiga. Godine 2007. odlučeno je da se formira Zbirka starih i rijetkih knjiga. Najveći dio Zbirke čini fundus spomeničke knjižnice obitelji Capogrosso – Kavanjin iz Sutivana, koja je kao cjelina rješenjem Kotarskog suda – Split R 806/49-2 od 9. studenog 1949. predana na čuvanje Muzeju grada Splita.

Najstarija knjiga u fundusu je *Biblia Sacrosancta Testamenti Veteris & Noui, iuxta vulgatam quam dicunt aeditionem*, tiskana 1548. u Lyonu. U Zbirci se čuvaju i dvije knjige oca hrvatske književnosti Marka Marulića, objavljene također u 16. stoljeću. Riječ je o *Institutiones del buono e beato vivere, secondo...*, tiskanoj u Veneciji 1569. i o *Dictorum Factorumque Memorabilium libri sex...* iz 1577., izdanj u Antwerpenu.

Treba spomenuti da se u Zbirci čuvaju nezaobilazna djela za sve istraživače Dioklecijanove palače i Splita: kapitalno djelo arhitekta Roberta Adama *Ruins of the palace of the emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia*, objavljeno u Londonu 1764., kao i dvije grafički bogato opremljene studije o Palači – Hébrardova *Spalato: le palais de Dioclétien*, objavljena u Parizu, i *Der Palast Diokletians in Spalato* Georgea Niemannna, izdana u Beču.

Zbirka starih i rijetkih knjiga daje sliku o interesima, stupnju obrazovanja i navikama vlasnika knjiga, a ujedno je i vrijedan izvor podataka o prošlosti Splita i njegove okolice.

Načini čuvanja i pohrane zbirke

Muzej grada Splita smješten je u Papalićevoj palači, gotičko-renesansnoj palači izgrađenoj unutar Dioklecijanove palače. Izložbeni prostor sa stalnim postavom zauzima istočni, veći dio sklopa, dok su radni prostori s restauratorskim radionicama, knjižnicom i čuvaonicama smješteni u zapadnom dijelu kompleksa. Zbog specifičnosti prostora lociranoga u zgradi koja je zaštićeno kulturno dobro unutar povijesne jezgre Splita tijekom godina u prostoru čuvaonica našle su se različite zbirke, ali i druga dokumentacija koja se prema pravilima muzejske struke ne bi trebala odlagati u čuvaonice. To se dogodilo i sa zajedničkom čuvaonicom ZSRK-a i AZ-a, koja je bila opterećena sekundarnom dokumentacijom, starom periodikom, nerazvrstanom građom, a u njoj je bio smješten dio fonda ZSRK-a, dok je preostali njegov dio bio smješten u sobi kustosa.

Preventivna zaštita oštećenih knjiga

Zbog globalnog problema s Covidom-19, koji je posljedično doveo i do smanjenja broja posjetitelja, fokus djelovanja muzejskih djelatnika usmjeren je na preventivnu zaštitu fundusa te na stvaranje boljih uvjeta za smještaj i čuvanje muzejskih predmeta, konkretno Zbirke starih i rijetkih knjiga.

Rad na preventivnoj konzervaciji knjižne građe obuhvatio je izradu odgovarajućih košuljica i pohranu knjiga u različite ovitke, mape i kutije. Sav materijal upotrijebljen za zaštitno opremanje izrađen je od pH-neutralnog papira i kvalitetnoga arhivskog kartona.

Pri provođenju spomenutih mjera uočena su štetna djelovanja raznih bioloških organizama, u manjem dijelu i glodavaca, čemu je bio izložen veći dio ZSRK-a.

Oštećenja su bila svježija, nametnici su napravili vidljivu štetu ostavivši rupe ili cijele tunele, izjedene površine listova i hrbata knjiga. Područja destrukcije ponegdje su bila tolika da je izgled pojedinih predmeta te vrijedne zbirke trajno izmijenjen.

Između stranica knjiga vidljivi su tragovi izmeta, brojne sumnjive hrpice i ostatci osušenih životinjskih čahurica. Zbog fine prašine poput zrna pijeska koja je pri rukovanju knjigama ispadala iz njih dalo se zaključiti da unutar knjiga postoji i aktivna populacija insekata.

sl.4. Uočena štetna biološka djelovanja insekata i glodavaca na građi. Fotografirala Marija Plazibat (srpanj 2020.).

sl.5. Uočena štetna biološka djelovanja insekata i glodavaca na građi. Fotografirala Marija Marković (srpanj 2020.).

sl.6. Izgled prostorije 20a prije čišćenja i pripajanja čuvaonici Zbirke starih i rijetkih knjiga i Arhivske zbirke. Fotografirala Marija Plazibat (rujan 2020.).

Veća nakupina nataložene nečistoće uočena je i uz donji rub metalne police ormara, što je dodatno potvrdilo sumnje da je djelovanje bioloških organizama vrlo opsežno.

Zaključeno je da provođenje najnužnijih konzervatorsko-restauratorskih radova *in situ*, poput otprašivanja listova i fizičko uklanjanje tragova nametnika za tako ugroženu građu nije dovoljno da bi se uklonio izvor problema.

Dodatni je razlog za brigu bilo to što se u istom prostoru nalazila i vrijedna građa AZ-a te je trebalo spriječiti mogućnost širenja zaraze.

sl.7. Pogled na izmješteno zbirke za vrijeme trajanja preuređenja čuvaonice ZSRK i Arhivske zbirke. Fotografirala Marija Marković (rujan 2020.).

Slijed aktivnosti obnove čuvaonice i proces fumigacije zbirke

- Zbog ozbiljnosti situacije nadležnim je službama podneseno službeno izvješće s priloženim fotografijama stanja zbirke i zatražen je nadzor.
- Pozvana je voditeljica Matične službe za istraživanje i razvoj Sveučilišne knjižnice u Splitu i konzervatorica-restauratorica papira iz iste ustanove.
- Nakon primitka njihova pisanog *Izvešća o provedenom stručnom nadzoru*, u kojemu se navodi kako je ustanovljeno da je ponajprije potrebno intervenirati u smjeru poboljšanja uvjeta čuvanja građe, dobiveni su orijentiri za daljnje postupanje.
- Tijekom izoliranja zaražene građe i njezina pomnog pregleda zaključeno je kako nekemijske preventivne mjere nisu dovoljne da bi se spriječio prijenos zaraze na ostatak fonda ZSRK-a i AZ-a.
- U konzultacijama sa stručnom djelatnicom Hrvatskoga restauratorskog zavoda o načinima uništavanja nametnika kojima je zbirka infestirana zaključeno je da je najprimjerenija metoda uništavanja postojećih nametnika provedba plinske dezinfekcije. Radni tim za provedbu projekta sastavljen je prema svim navedenim preporukama i smjernicama.
- Izrađena je strategija i plan postupanja koji je podrazumijevao cjelovitu adaptaciju prostora čuvaonice i provođenje plinske dezinfekcije.
- Kontaktirana je tvrtka Agrosan, jedina specijalizirana tvrtka u Hrvatskoj ovlaštena za zaštitu pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara u knjižnicama, muzejima i crkvama.
- Građa ZSRK-a i AZ-a privremeno je preseljena u muzejsku čuvaonicu Zbirke stakla i Zbirke keramike i porculana, čije nam je prostore ljubazno ustupila voditeljica spomenutih zbirki. Zbog odsutnosti voditeljice, građa AZ-a je prije premještanja fotografirana kako bi se mogla lakše vratiti na svoje mjesto.
- Obavljeno je raščlanjivanje nezbrinute i nerazvrstane građe koja se nalazila u prostoru čuvaonice. Jedan njezin dio činila je sekundarna muzejska dokumentacija, manji je dio raspoređen u AZ, dio koji se odnosio na knjižničnu građu preuzela je muzejska pomoćna knjižničarka, a kutije različitog sadržaja koje nisu građa otpisane su.
- Priprema prostora čuvaonice prije početka građevnih radova u njoj započela je rastavljanjem i odnošenjem metalnih polica i drvenih ormara koji su zbog crvotočine otpisani te raščišćavanjem susjedne prostorije koja je integrirana s prostorom čuvaonice i na taj je način postala dio projekta. U njoj su tijekom godina odlagani razni zastarjeli materijali i tehnički aparati (televizori, telefoni, kompjutori) te didaktička oprema održanih izložaba.
- Uklonjen je klimatizacijski sustav, za što je pozvana tvrtka specijalizirana za klimatizacijska postrojenja, nakon čega su se počele tražiti ponude različitih građevnih tvrtki radi odabira izvođača radova.
- Odabran je tim za stručni nadzor građevnih radova, uz detaljan dogovor o redoslijedu izvođenja radova, odabiru materijala i izradi troškovnika te su usklađeni datumi vezani za izvođenje adaptacijskih radova i početak fumigacije, kao i način njezine provedbe.
- Izvođači građevnih radova upoznati su sa specifičnostima prostora u kojemu će raditi (antički zid na južnom zidu prostorije), prije početka građevnih radova u prostoru čuvaonice postavljene su zaštitne folije na metalne ormare i ladičare u kojima je smještena građa različitih muzejskih zbirki te i u radnom prostoru voditeljice AZ-a.
- Provedbom stručnog nadzora trajno je praćeno izvođenje građevnih radova. Radovi su podrazumijevali uklanjanje parketa, pripremu površine i postavljanje podnih pločica, rušenje pregradnog zida susjedne pripojene prostorije, ugradnju novih električnih instalacija, postavljanje rasvjete i klimatizacijskog sustava, bojenje zidova, uklanjanje postojećih drvenih vrata te zatvaranje tog prolaza.
- Odvojena je građa za postupak plinske dezinfekcije. Materijal je podijeljen u dvije skupine: za tretiranje plinom argonom (građa koja ima dijelove pozlate, sadržava legure bakra ili srebra te fotografije), a tiskana i pisana građa izdvojena je za tretiranje plinom fosforovodikom.
- Prema traženju voditeljice AZ-a, a zbog njezine odsutnosti, razdvajanje navedene građe provedeno je uz pomoć ostalih muzejskih djelatnika.

- Nakon završetka građevnih radova i temeljitog sušenja prostora, u novoobnovljeni prostor čuvaonice ponovno je vraćena građa ZSRK-a i AZ-a i složena u dvije skupine, ovisno o vrsti plina kojom će se tretirati.
- Djelatnici tvrtke Agrosan izradili su komore u kojima je potom provedena plinska dezinfekcija.
- Nakon provedene fumigacije i prozračivanja u prostor su vraćeni metalni ormari i montirane metalne police na koje je smještena građa.
- Kurativni tretman najoštećenijih knjiga povjeren je vanjskom suradniku, restauratoru savjetniku specijaliziranome za papirnatu građu, s kojim Muzej ima dugogodišnju suradnju.

ZAKLJUČAK. Zahvaljujući ovom projektu interventne konzervacije kojim je adaptirana čuvaonica ZSRK-a i AZ-a te provedena zaštita muzejskih zbirki, cjelokupna građa ZSRK-a koja je bila smještena u više prostora, uključujući i muzejske urede, sada je cjelovita, pohranjena na jednome mjestu i u odgovarajućim mikroklimatskim uvjetima. Prostor čuvaonice opremljen je klimatizacijskim uređajem koji održava idealnu temperaturu i vlažnost potrebnu za čuvanje papirnate građe. Parametri se svakodnevno prate uz pomoć postavljenoga elektroničnog uređaja *data logger*. Sada je prostor zaštićen i protupožarnim vratima te je na prozore postavljena UV filterska folija.

Provedbom projekta nismo se željeli ograničiti samo na saniranje posljedica štetnog djelovanja nametnika već i riješiti uzroke njihova širenja, odnosno ukloniti uvjete koji su doveli do problema i potrebe za intervencijom. Svjesni smo da sve provedene mjere ne jamče trajnu zaštitu ako se ne nastavi sustavno i dugoročno praćenje stanja građe.

Uz brojne izazove i neočekivane prepreke projekt je, uz dobru volju i timski rad, priveden kraju. Izostanak neodgodivog djelovanja značio bi ugrožavanje osnovne muzejske zadaće, a to je čuvanje zbirke.

Nadamo se da smo ovim projektom to potvrdili i da će naša iskustva biti poticajna za muzejske djelatnike koji se suočavaju sa sličnim problemima.

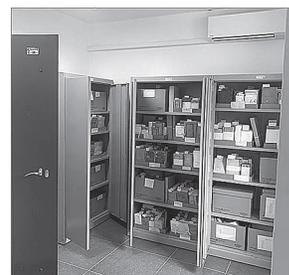
LITERATURA

1. Laszlo, Želimir i Andrea Dragojević. *Priručnik preventivne zaštite umjetnina na papiru*. Zagreb: Crescat, 2010.
2. Vokić, Denis i Želimir Laszlo. „Prijedlog smjernica za zaštitu muzejske građe”. *Informatica Museologica* 32, br. 1-2 (2001): 150-156.

Primljeno: 13. listopada 2021.

A PROJECT FOR THE PROTECTION AND REMODELLING OF THE STOREROOMS OF THE COLLECTION OF OLD AND RARE BOOKS OF SPLIT MUNICIPAL MUSEUM IN THE AGE OF CORONA

The paper presents experiences of preventive conservation and fumigation of infested materials of the Collection of Old and Rare Books as well as of the remodelling of the shared museum store rooms of the Collection of Old and Rare Books and the Archival Collection of Split Municipal Museum.

sl.8. Postavljanje folija prije postupka fumigacije.

Fotografirala Marija Marković (listopad 2020.).

sl.9. Pogled na preuređeni prostor čuvaonice ZSRK i Arhivske zbirke. Fotografirala Marija Marković (listopad 2020.).

sl.10.-11. Ponovni smještaj građe u novoobnovljeni prostor čuvaonice nakon provedenog postupka fumigacije. Fotografirala Marija Marković (studenj 2020.).